

Історія

УДК 94(477)"15/16":355.233

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17066481>

**Князь Василь-Костянтин Острозький і українське козацтво:
динаміка відносини і взаємодії**

Філіна Тетяна Вікторівна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри артменеджменту та інформаційних технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0685-8177>

Прийнято: 21.08.2025 | Опубліковано: 31.08.2025

***Анотація.** У статті проаналізовано складні і суперечливі взаємини князя Василя-Костянтина Острозького з українським козацтвом у другій половині XVI століття. Мета статті – дослідити взаємозв'язки князя В.-К. Острозького з представниками українського козацтва наприкінці XVI століття. Методологічною основою дослідження стали хронологічний, історико-ретроспективний та системно-структурний методи. Розглянуто різні погляди сучасників та істориків на взаємини князя з козацтвом. Підкреслено, що Острозький балансував між необхідністю захисту власних володінь від козацьких набігів та прагненням зберегти авторитет у козацькому середовищі, особливо під час повстань Косинського та Наливайка. Визначено, що Острозький мав власну стратегію щодо козаків, яка часто не співпадала з очікуваннями польської корони. У 1560-х рр., попри королівські накази, князь співпрацював з козаками, залучаючи їх до військових кампаній. З 1570-х рр., через байдужість королівського уряду до оборони, Острозький*

проводив самостійну політику, зокрема підтримуючи претензії Івана Підкови на молдавський престол, хоча офіційно відмовляв йому в допомозі. Зазначено, що Острозький обрав шлях примирення і нейтралітету, уникаючи прямої конфронтації з козаками, які часто походили з земель, якими володів князь. Розглянуто процес ускладнення відносин князя Острозького з козацтвом, що відбувався наприкінці XVI століття, коли козаки під приводом Кишиштофа Косинського грабували маєтки Острозьких. Після нападу на волинські володіння, було вжито заходів, побудовано укріплення і перекрито шляхи повстанцям. У 1593 р. княжі війська здобули перемогу під П'яткою, що завершилося миром. Проаналізовано постать князя у контексті повстання Северина Наливайка і визначено, що попри чутки та їх підтвердження на допиті про таємні зв'язки Острозького з Наливайком, князь залишився нейтральним і не надав війська для придушення бунту. У висновках зазначено, що князь Острозький прагнув зберегти своє становище впливового руського православного магната, який захищає свої володіння, виступає захисником «народності» та православної віри, уникаючи при цьому прямої конфронтації з польською короною.

Ключові слова: Василь-Костянтин Острозький, Велике князівство Литовське і Руське, Річ Посполита, українське козацтво, коронне військо.

**Vasyl Konstantyn the Duke of Ostrog and Ukrainian Cossacks:
the Dynamics of the Relations and the Interaction**

Tetyana Filina,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Art
Management and Information Technologies Department National Academy of
Culture and Arts Management, Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-0685-8177>

Abstract. *The article analyzes complicated and controversial relations between Vasyl Konstantyn the Duke of Ostrog and Ukrainian Cossacks in the second part of the 16th century. The purpose of the article is to study the linkage of V.-K. the Duke of Ostrog and the representatives of Ukrainian Cossacks in the end of the 16th century. The methodological basis of the study are chronological, historical-retrospective and system-structural methods. Various views of contemporaries and historians concerning the relations of the Duke and the Cossacks were studied. It was outlined that the Duke of Ostrog was balancing between the need to protect his property from Cossacks' raids and the wish to save his authority within the Cossacks' environment especially during Kosynskyy and Nalivaiko rebellions. It is defined that the Duke of Ostrog provided his own strategy on Cossacks that often didn't meet the expectations of the Polish Crown. In spite of the king's decree the Duke cooperated with the Cossacks engaging them in military campaigns in 1560th. Since the 1570th due to disregard of the king's government for defense issues the Duke of Ostrog was providing independent policy supporting Ivan Pidkova's claim for the Moldovan Throne, while formally refusing to help. It is noted that the Duke of Ostrog chose the way of peacekeeping and neutrality avoiding direct confrontation with Cossacks who usually originated from Duke's lands. Also the article mentions the complication of relations between the Duke and the Cossacks in the end of the 16th century when the Cossacks headed by Krzysztof Kosinski were robbing the Duke's property. After the raid to the Volyn possessions the preventive actions were taken, the fortifications were built and the ways for the rebels were blocked. In 1595 the Duke's army won at P'yatka that paved the way to peace. The analysis of the Duke of Ostrog role in Severyn Nalyvaiko rebellion defines that in spite of rumors about his secret relations with Nalyvaiko the Duke kept neutral and didn't provide his forces to suppress the uprising. Conclusion. Vasyl Konstantyn the Duke of Ostrog aimed to keep his authority as an influential rus orthodox magnate, who protects his property and acts*

as a defender of the nation and orthodox faith avoiding the direct confrontation with the Polish Crown.

Key words: *Vasyl Konstantyn the Duke of Ostrog, Grand Duchy of Lithuania and Ruthenia, Rzeczpospolita, Ukrainian Cossacks, Crown Forces.*

Постановка проблеми. Дослідження відносин князя В.-К. Острозького з козаками в історіографії є багатоаспектними та контроверсійними. Проблема полягає у тому, що не лише Острозький, а й переважна більшість порубіжної руської магнатурії та шляхти, яка мала безпосередній стосунок до захисту південних рубежів та протистояння постійним татарським набігам, ставилася до таких контактів з розумінням і майже всі так чи інакше були пов'язані з козаками. Варто зазначити, що козаки низові й городові та ті, що служили у князя Острозького, – все це різні козаки навіть за зовнішніми ознаками, поведінковою моделлю та психологією, а отже – і за сприйняттям їх суспільством. Натомість у більшості польських магнатів та шляхти, яка бачила в козаках (запорозьких та окраїнних городових) дестабілізуючу силу всередині держави та її стосунках з Кримом і Туреччиною, взаємини Острозького з козаками викликали певну підозру. Вони поширювали серед польського панства чутки про надто тісні стосунки Острозького з козаками навіть коли коронні війська змагалися з козацькими рухами під час козацьких воєн у Речі Посполитій. Така неоднозначність в оцінках сучасників та широкий спектр думок в історіографії обумовлює актуальність дослідження відносини князя В.-К. Острозького з козацтвом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення роду князів Острозьких та діяльності його представника князя Василя-Костянтина в науковій літературі залишається малодослідженим. Так, В. Візнюк [1] зосереджується на діяльності князів Острозьких, як послідовних захисників православної віри та традиційної культури, підкреслюючи їх ключову роль у

політичному та військовому житті українських земель, починаючи з кінця XIV до початку XVII століття. Наукова розвідка П. Кралюка та Я. Хаврука [4] присвячена історії династії князів Острозьких і висвітлює ключові моменти їх діяльності, зокрема продовження давньоруських традицій, військові перемоги, культурно-просвітницьку чинність, боротьбу за православну віру. В роботі О. Литвина [7] підкреслено значний внесок князів Острозьких у творенні української державності, боротьбі за її розвиток, зроблено висновок, що княжий рід є чудовим прикладом меценатства, піднесення української культури, любові та безкорисливого служіння Україні. Польський дослідник Т. Кемпа [16] зупиняється на аналізі життя та діяльності роду Острозьких у контексті історії Речі Посполитої, у роботі досліджено генеалогію, політичний вплив, вірність православній вірі, роль у просуванні польської культури на Волині.

Грунтовний аналіз життєвого шляху представника роду – князя Василя-Костянтина Острозького – здійснив В. Уляновський [12], основою дослідження стали архівні документи, що дозволило науковцю створити максимально повний і достовірний портрет князя як видатного представника свого часу, проаналізувати його політичні, культурні та релігійні погляди. Основою наукової монографії Т. Кемпи [17] стали нові архівні джерела, віднайдені в Польщі, Росії, Австрії, які характеризують діяльність князя В.-К. Острозького на українських землях у XVI столітті, зокрема, його охарактеризовано як православного мецената, засновника Острозької академії та друкарні, політика, який відігравав ключову роль у житті Речі Посполитої та особистості, що мала складні відносини з католицькою церквою.

Проведення даного дослідження було б неможливе без залучення джерел, які розглядають українське козацтво, зокрема, двотомного видання «Історія українського козацтва» [2], у якому проаналізовано генезу та еволюцію козацтва, його цивілізаційну типологію, систему ціннісних орієнтацій,

становлення політичної культури, розглянуто питання соціальної, політичної, військової та державотворчої діяльності українського козацтва від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Стаття Н. Рудакової [10] присвячена аналізу основних теорій походження козацтва, досліджено його історичний та культурний сенс. О. Амеліна [15] розглядає степовий кордон в XIV-XVII століттях, як зону соціокультурної та військової взаємодії, авторка зауважує, що саме в цей час формується козацька культура, світогляд та відбувається інституалізація козацтва, а козаки перетворюються на захисників православної віри. Дослідження С. Леп'явка [5] присвячене першому і одному з найбільших козацьких рухів в історії України, науковець висвітлює причини польсько-козацького конфлікту, повстання Кшиштофа Косинського 1591-1593 років, молдавські походи 1594-1595 років, міжнародні контакти козацтва та вплив козацьких воєн XVI століття на суспільну свідомість. Дослідниця Л. Прицак [18] аналізує становлення українського козацтва як культурно-політичного явища та інституції в період з XIV до XVII століття, доводячи, що українське козацтво еволюціонувало від індивідуальних дій до державно визнаного соціального статусу з власною організаційною структурою. А. Семенова [11] вивчає взаємини українського козацтва з польською владою наприкінці XVI століття, зокрема досліджено період коли козаки без дозволу нападали на татар, створюючи загрозу війни з Кримським ханом, оскільки формально були підданими Речі Посполитої. Науковець М. Федоренко [13] розглядає сутність, зміст та особливості утвердження шляхти та козацтва як суспільних станів в Україні та Польщі, зауважуючи, що обидва стани були джерелом формування цивільної служби, перетворившись на потужний державотворчий чинник. У статті М. Юрія та Н. Христана [14] досліджується специфіка формування українських козацьких збройних сил від зародження у XIV до ліквідації у XVIII столітті, зазначено, що у досліджуваний період відбулася трансформація від самобутнього військового формування до повної

його ліквідації під впливом геополітичних чинників. У науковій розвідці О. Рудої [9] зосереджено увагу на розгляді еволюції сприйняття образу козаків у польській історіографії кінця XIV – початку XXI століття.

Проведений аналіз джерел засвідчує, що в українській науковій літературі питання взаємозв'язків князя В.-К. Острозького з українським козацтвом залишається малодослідженим і потребує ґрунтовного розгляду.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на наявність наукових досліджень, присвячених постаті В.-К. Острозького низка важливих питань залишається недостатньо вивченою. Зокрема бракує ґрунтовного аналізу відносин князя з різними групами козацтва, що допоможе краще зрозуміти динаміку внутрішніх і зовнішніх відносин Речі Посполитої кінця XVI століття. Нез'ясованими залишаються питання особистої політики Острозького у відносинах з козаками: надання допомоги у військових кампаніях, підтримка молдавських претендентів, дозвіл на формування загону Наливайка, що сприятиме усвідомленню стратегій князя у відносинах з козаками. Відсутні систематизовані дослідження які б поглибили розуміння складних процесів, пов'язаних з історією українського козацтва та місця князя В.-К. Острозького у них. Це дозволяє стверджувати, що дослідження зазначеної проблематики має значні прогалини і потребують ретельного вивчення..

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити взаємозв'язки князя В.-К. Острозького з представниками українського козацтва наприкінці XVI століття.

Для досягнення поставленої мети сформульовано наступні завдання:

- здійснити аналіз оцінок відносин князя В.-К. Острозького з козаками в історіографічних джерелах;
- розглянути зв'язки князя В.-К. Острозького з козацтвом;

проаналізувати мотиви і форми взаємодії князя В.-К. Острозького з козаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносини В.- К. Острозького з козаками були непростими, найскладнішими вони були з окраїнними козацькими формуваннями, які не підпорядковувалися князю, а також з повсталими козаками (переважно запорозькими). Перша сутичка Острозького з козаками відбулася у 1560 р., коли він як київський воєвода перебував у Києві. Напередодні козаки завдали значної шкоди Білій Церкві, яка належала до сфери уряду князя. Король Жигимонт II Август наказав воєводі вжити заходів для заспокоєння козаків та відвернути їхні напади на ординців, щоб не спровокувати війни. Король наполягав, щоб Острозький постійно тримав контроль над «козацькою сваволею». Однак князь покинув Київ, чим викликав незадоволення короля. До того ж князь почав з козаками співпрацю. В умовах Лівонської війни це було далеко не зайвим. Зокрема, своїх козаків Острозький дав на допомогу Філону Кміті, який вів бої на Чернігівщині і приймав до себе усіх охочих козаків (за відповідну платню) [2, с. 20]. Втім, цю «стихійну силу» важко було утримувати в покорі та спокої. Але обставини дипломатії та міжнародних договорів як з Москвою, так і з Кримом та Туреччиною вимагали вгамування козацьких ватаг.

Починаючи з 70-х років XVI ст. Острозький почав вести самостійну політику щодо козаків, оскільки королівський уряд явно демонстрував байдужість до оборонних проблем Волині й Київщини, і князю та іншій місцевій шляхті доводилося вирішувати їх самостійно.

Характерним щодо ставлення князя до козаків є підтримка ним претензій гетьмана Івана Підкови на молдавський престол. Дослідник В. Уляновський підрахував, що загалом у останній третині XVI ст. претензії на молдавський престол заявляло 27 претендентів, з яких 15 мали підтримку козаків [12, с. 618].

Козаки Підкови діяли спільно із загонами Острозького та інших волинських і подільських магнатів. Проте вони не могли надати офіційної підтримки Підкові, оскільки Річ Посполита уклала мир з Туреччиною. Внаслідок переможної битви під Яссами 13 грудня 1574 року Підкова захопив столицю і проголосив себе господарем Молдавії. Будучи на Волині у 1576 р. Іван Підкова намагався заручитися підтримкою Острозького, який офіційно відмовив йому в допомозі, хоч і обіцяв заступництво перед королем. Але турки змусили короля Стефана Баторія винести вирок про страту Івана Підкови, яка й сталася 16 червня 1578 року. Султан Мурад III наполягав також перед Баторієм на покаранні начальників фортець у Черкасах, Каневі, Києві та Брацлаві (тобто і київського воєводи В.-К. Острозького), оскільки там безборонно «гніздяться» козаки, котрі саме з цих місць вирушають у свої походи.

Князь Острозький отримав наказ короля від 4 квітня 1578 року рушити на Дніпро і вигнати звідти козаків, однак не вказувалося навіть, яке військо він має очолити і куди конкретно просуватися. Король показово пропонував кримському хану приєднатися до цієї акції, узгодивши свої дії з Острозьким (сам Баторій мав великий сумнів у можливості проведення такої акції) [12, с. 618]. Як влучно зазначив С. Леп'явко, це була «імітація діяльності» [6, с. 70].

Проте король намагався спрямувати козацьку потугу саме на війну з Московією, зокрема залучити їх до походу 1580 р. на Смоленськ, Великі Луки і Псков. Козацькі загони Острозького також брали участь у цій акції, але громили в основному «московські» татарські формування.

Отже, роль В.-К. Острозького у «авантюрі» Івана Підкови є суперечливою. Сама суть питання щодо позиції князя залишається нез'ясованою. Принаймні, Острозький не приїхав на саму страту, де були король, двір та дипломати.

Українські дослідники вважають, що князь виконував персональний наказ про вигнання козаків і карання їх «на горло» [2]. Натомість, польський дослідник Т. Кемпа, вважає, що саме допомога козаків Підкові та його можливі зв'язки з Острозьким спричинилися до наїзду татар 1578 р. на володіння князя і навіть його облоги в родовому центрі – Острозі [17, с. 78].

Таким чином, князь Острозький мав свої погляди на тактику та стратегію відносин з козаками. Київський воєвода також не був прихильником «запорозької вольниці». Восени 1591 р. князь констатував, що козаки два роки поспіль у шляхетських володіннях «не тільки живність і грошові чинші брали, але і люд невинний наїжджали й побирали» [5].

Через подібні дії козацтво поступово перетворювалося в антиподичний до магнатів та осілої шляхти стан, ставало незручним і для князів Острозьких, які мали досить великі земельні володіння на окраїнах, а Януш – ще й адміністративний контроль, посівши уряди черкаського, білоцерківського та богуславського старости. Обидва князі швидко вибудували невеликі укріплення (фортечки) та заснували фільварки на головних шляхах зі степу, що було явно не вигідно місцевому козацтву [17]. Окрім того, вони перекрили козакам шлях до Молдавії, чим дуже ускладнювали їхні традиційні походи на підтримку певних молдавських господарів та проти турків [5, с. 55-56]. Особливо загострилися стосунки Острозьких із запорозьким гетьманом Кшиштофом Косинським, що виглядало як приватний конфлікт, який став іскрою, що запалила велике вогнище – масштабне козацько-селянське повстання.

Історик Ю. Мицик опублікував важливий документ, який датується жовтнем 1591 р. і належить князю Острозькому. У ньому зокрема йдеться про кількалітні свавільні дії козаків, які в «маєтках шляхти худобу та птицю забирають, чинш стягують, людей вивозять і мордують страшними муками, тож гірші від мусульман». Князь писав, що спрямував козаків на Волощину,

але замість того військо Косинського сплюндрувало Пиків, Білогородку, Переяслав, почало бої під Остроподем, Костянтиновом, Чудновом. Острозький повідомляв, що 3-тисячне козацьке військо спустошило маєтки князя Курцевича-Булиги. Зупинившись у Білій Церкві, козаки наказали населенню присягати на вірність Косинському, який мав намір іти на Київ. Острозький скаржився й на самого короля, який не вживав жодних заходів проти сваволі козаків, хоча київський воєвода неодноразово писав йому про це й навіть оповідав при особистій зустрічі. Князь попереджав: «Можна з такого запалу якогось вогню сподіватися, який сам воєвода погасити не зможе» [8, с. 56].

На сеймі 1592 р. В.-К. Острозький вимагав конкретних рішень щодо вгамування козаків. Князь виголосив палку промову щодо нагальної потреби державних заходів проти низовців. За його словами, козаки неодноразово приходили в Київ та замок, деякі гармати і порох взяли, а тепер готуються відібрати зброю в замках – Київському та Білоцерківському, а тому вимагав зняти з нього персональну відповідальність за неготовність до належної оборони Київського замку [12, с. 624].

Однак, оскільки козаки у цей час головним чином грабували маєтки Острозьких, частина магнатів та шляхти трактувала це як особистий конфлікт Дому Острозьких з Косинським та його козаками. Коронне військо трималося осторонь від цієї «війни». Історик С. Леп'явко також вважає, що козацтво мало на меті «взяти за живе насамперед князів Острозьких». При цьому дослідник зазначає доволі пасивну поведінку князя, який «не рвався до боротьби», хоч міг сам виставити декілька тисяч слуг і шляхти. Острозькому важко було нищити усталений образ «покровителя низового товариства», тим більше що чимало козаків походило з маєтків князя, тож він не хотів остаточно втратити їх прихильність, та й нести значні фінансові витрати на каральну експедицію не бажав. Таким чином, Острозький «не хотів розправлятися з козаками своїми руками» [5, с. 66-67]. А «польські руки» не бажали працювати «на князя»,

оскільки київський воєвода мав досить прохолодні стосунки з обома гетьманами – коронним Яном Замойським і польним Станіславом Жолкевським.

Позиція воєводи змінилася, коли козаки почали наїжджати на волинські володіння Острозьких. Жигимонт III 16 січня 1593 року видав універсал з наказом шляхті Волинського, Київського та Брацлавського воєводств зібратися під провід Острозького в Костянтинові. Генеральна битва сталася 2 лютого 1593 року під містечком П'яткою неподалік від Чуднова у володіннях Януша Острозького. Княжі війська отримали переконливу перемогу, а 10 лютого 1593 року було підписано мирову угоду. Острозький помилував Косинського.

Другим промовистим епізодом щодо відносин князя В.-К. Острозького з козаками стало повстання під проводом Северина Наливайка. Початок поклало створення загону чисельністю 2-2,5 тис. козаків, що збирався з дозволу Острозького та з його ж підданих. Центром збору загону був маєток Острозького – Остропіль.

Князь Острозький спочатку підтримував стосунки з козацьким гетьманом Григорієм Лободою. 21 лютого 1595 року гетьман, просячи покровительства Острозького писав князю, що виступає проти татар і рушає на Молдавію. Зібраний Наливайком двохтисячний загін козаків зупинив у липні напад татар на Поділля, але Наливайко вийшов із підпорядкування князю.

Постає питання: чому князь дозволив забрати таку кількість дійових козаків? С. Леп'явко вважає, що після королівської заборони виступу проти турків князь Острозький не міг офіційно підтримати Габсбургів, тож і було вжито цей хід із «приватним» загonom Наливайка, до якого князь начебто не мав стосунку, бо Наливайко, мовляв, діє на власний розсуд [3, с. 17]. Натомість князь мав добрі стосунки з гетьманом Лободою і далі розхвалював його

вірність. Лобода очолював низовиків, так званих «старих козаків», а Наливайко – «новиків». Між ними були певні тертя й непорозуміння.

Тим часом при дворі серед магнатів та шляхти почали ширитися чутки про таємні зв'язки В.-К. Острозького з наливайківцями та нацьковування князем козаків на своїх противників. Польське панство, вочевидь, мало явні підозри щодо київського воєводи, котрі підкріплювалися одним лише виглядом особистого загону охорони князя з козаків.

Історики XIX ст. сприйняли означену інформацію так само з довірою, але вже в позитивному ключі, постулюючи зв'язки православного руського магната з козаками, які виступали в обороні віри та «народності», зазначає В. Уляновський [12, с. 628]. Т. Кемпа так само вважає, що чутки про зв'язки Острозького з повсталими козаками ширили вороги воєводи задля дискредитації його авторитету. На думку «католицької партії» дії Наливайка були спрямовані рукою Острозького проти унії. Головним «козирем» ворогів князя стала вказівка на те, що ніби повстанці оминають володіння Дому Острозьких, хоч це явно не відповідало дійсності. Свідчення тому – звіти про погроми, вчинені козаками в маєтках київського воєводи, загалом «козакам не було різниці, чи грабувати маєтки католиків, чи православних» [16, с. 118].

Все це створювало враження, що частина шляхти, особливо тієї, що була пов'язана з Острозькими, має якісь стосунки з Наливайком і навіть поживу від його грабунків. Другий «козир» противників полягав у тому, що військо Острозького не брало участі у придушенні бунту. Кемпа відводить і це звинувачення: надвірне військо Острозького, як і інших руських магнатів, значною частиною складалося з козаків, а отже, його неможливо було спрямувати проти повсталих, оскільки могла виникнути загроза «братання». Окрім того, загони Острозького брали участь у битві під Цецорою в Молдавії [17, с. 216-217].

Певний ґрунт для чуток про зв'язки Острозького з повсталими дав сам Наливайко на останньому перед стратою допиті 9 квітня 1597 року, який йому влаштували у будинку коронного маршалка Миколая Зебжидовського в присутності кількох сенаторів. Протокол цього допиту дістав назву «Повість Наливайка», або «Наливайкова сповідь». Саме тут він визнав свої контакти з Острозьким та намір допомогти князю в антиунійній боротьбі. Він говорив, що, якщо ж його послуги не знадобилися б, тоді пішов би в Семиграддя чи за пороги. Конкретно Наливайко посвідчив, що коли він був в Угорщині з козаками, Острозький вирядив до нього Малащинського з оповіддю, «що король гвалт в релігії руській чинити хоче і, питаючи його, чи не хотів би панові воєводі допомогти і при ньому залишитись, на що Наливайко відповів, що як давній слуга його милості і зараз від послуг його мосці не відмовляється», коли ж він повернувся до Литви, то в маєтках Острозького «велику хіть до нього показувано, мости по дорогах мощено, стації давано...» [5, с. 182-183]. Варто зважити й на чисто людський фактор: багато людей при дворі Острозького добре знали Наливайка й товаришували з ним, а його старший брат Дем'ян Наливайко служив князю.

Однак факт залишається фактом: Острозький не надав свого війська для боротьби проти Наливайка та козаків, а його приклад наслідувала й шляхта Волинського і Київського воєводств. Польний гетьман Станіслав Жолкевський, якому король доручив очолити каральну експедицію, 22 лютого 1596 року писав князю: «Коли побачать ці свавільці, що ваша князівська милість вирішив за те взятися, сама слава учинить в них пострах». Король так само звертався до київського воєводи, однак Острозький залишився нейтральним [5, с. 195-196]. На думку С. Леп'явко, Острозький «не хотів воювати разом з поляками проти козаків... такою поведінкою магнат фактично проявив пасивну солідарність з одноплемінним і єдиновірним козацтвом» [5, с. 196-212].

Поляки були розчаровані результатом останнього допиту Наливайка – особливо компрометуючого матеріалу проти Острозького вони не дістали. «Прихильність князя до свого колишнього слуги, хай навіть злочинця, і незначне сприяння йому не виходили за межі дозволеного для магната такого масштабу», вважає С. Леп'явко [5, с. 222-223]. 11 квітня 1597 року на площі при велелюдному зібранні людності Северину Наливайку відрубали голову й четвертували тіло.

Висновки. Відносини князя В.-К. Острозького з козаками є багатоаспектною та суперечливою проблематикою в українській історіографії. Більшість руських магнатів, які захищали південні кордони від татарських набігів, ставилася до контактів з козаками з розумінням і були з ними пов'язані. Натомість, польська шляхта вбачала в козаках дестабілізуючу силу і з підозрою ставилася до взаємин князя з козаками, поширюючи чутки про надто активні контакти між ними. Князь Острозький демонстрував складну і суперечливу позицію щодо козацтва. З одного боку він захищав власні маєтки від козацької «сваволі» і навіть отримав перемогу над Косинським, утім обрав шлях примирення та помилування. З іншого боку, нейтралітет князя та відмова надавати військо для боротьби проти Наливайка свідчать про прагнення уникнути прямого конфлікту та зберегти авторитет у козацькому середовищі. Це відображало як особисті інтереси та зв'язки з козаками (багато з яких походило з князівських маєтків), так і складні відносини з польською короною та шляхтою. Отже, можна зазначити, що князь прагнув зберегти та посилити власне становище найвпливовішого руського православного магната, захистити свої володіння та, певною мірою, виступити оборонцем «народності» та православної віри, уникаючи конфронтації з польською короною.

Список використаних джерел

1. Візнюк В. Острозькі – одні з найвидатніших представників української княжої еліти литовсько-польської доби. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. 2011. Вип. 3. С. 357-361. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/16422508.pdf> (дата звернення: 20.06.2025).
2. Історія українського козацтва: нариси. В 2-х томах. Т. 1. / В. А. Смолій (відп. ред.). К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 800 с.
3. Кралюк П. М. Повстанець чи державник. Міфічний та історичний Семерій Наливайко. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2010. Вип. 4. С. 13-24. URL : <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2591/1/Petro%20Kraluk.pdf> (дата звернення: 20.06.2025).
4. Кралюк П., Хаврук Я. Князі Острозькі. Х. : Фоліо, 2012. 126 с.
5. Леп'явко С. А. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні : монографія. Львів : Апріорі, 2022. 272 с.
6. Леп'явко С. А. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561-1591). Чернігів : Сіверянська думка, 1999. 216 с.
7. Литвин О. С. Рід князів Острозьких: вісім поколінь в українській історії. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (09 листопада 2023 р., м. Київ). URL : https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/Akademiia/Vydannia/konferentsii/Tezy_09_11_2023-2.pdf#page=43 (дата звернення: 18.06.2025). С. 43-45.
8. Мицик Ю. А. Джерела до вивчення історії антифеодальної та визвольної боротьби українського народу наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. у фондах архівів ПНР. *Архіви України*. 1986. № 5. С. 55-61.

9. Руда О. Формування історіографічного образу українського козацтва в польській історичній думці. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2010. № 3-4. С. 250-267. URL : <https://ukr-inst.lviv.ua/index.php/ukraina-polshcha/article/view/293/275> (дата звернення: 18.06.2025).

10. Рудакова Н. Козацтво – об’єкт історичних і культурологічних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2011. № 22. С. 51-54.

11. Семенова А. В. Правове становище українського козацтва в Речі Посполитій. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи* : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (20 травня 2011 р., м. Суми). С. 223-225. URL : <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/20176/1/Semenova.pdf> (дата звернення: 18.06.2025).

12. Уляновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет в галереї предків та нащадків. К. : Видавничий дім «Простір», 2012. 1370 с.

13. Федоренко М. В. Утвердження шляхти та козацтва, як предтечі державної служби в Україні та Польщі, з кін. XV ст. – до Люблінської унії 1569 року. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 4 (16). С. 118-134. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4\(16\)-118-134](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-4(16)-118-134)

14. Юрій М., Христан Н. Українські козацькі збройні сили: етап становлення та занепад. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. № 1. С. 112-120. <https://doi.org/10.35774/gsip2025.01.112>

15. Amelina O. The Great Steppe Frontier of Ukraine as A Contributing Factor to the Formation of the Cossack Raids in the 16th and 17th Centuries.

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. 2020. № 35. P. 9-16.
<https://doi.org/10.26650/gaad.794451>

16. Kempa T. Dzieje rodu Ostrogskich. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002. 194 s.

17. Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (1526–1608) – przywódca społeczności prawosławnej w Rzeczypospolitej. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, 2023. 983 s. <https://doi.org/10.12775/978-83-231-5302-3>

18. Pritsak L. The Genesis of the Phenomenon of the Ukrainian Cossacks. *Journal of International Eastern European Studies*. 2024. № 6 (1). URL : P. 1-31. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4031692> (дата звернення: 18.06.2025).